

გიორგი ბაციკაძე
ისტორიის დოქტორანტი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Giorgi Batsikadze
PhD candidate in History,
Batumi Shota Rustaveli State University
DOI: <https://doi.org/10.52340/gmg2023.01.005>

ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზროვნების ცვლილება მეფისნაცვალ ვორონცოვის მმართველობის შემდეგ

The Shift in Georgian Socio-Political Thought After the Rule of Viceroy Vorontsov

აბსტრაქტი. სამეცნიერო სტატია ეხება ქართულ საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზროვნების მახასიათებლებს XIX საუკუნის პირველ ნახევარში და მასზე მეფისნაცვალ ვორონცოვის მმართველობის (1844-1854 წწ.) გავლენას. იგი მიზნად ისახავს წარმოაჩინოს ქართველი ხალხის საზოგადოებრივი აზრი და თავადაზნაურობის, როგორც საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აქტორის, მოდგაწეობის კონტრასტი ვორონცოვის მმართველობამდე და მის შემდეგ.

1801 წელს რუსეთის იმპერიამ განახორციელა ქართლ-კახეთის ანექსია და გააუქმა მეფობა. მოულოდნელ მოვლენას სამეფო სახლისა და თავად-აზნაურთა ნაწილის მღელვარება მოჰყვა. იმპერიამ იგივე განახორციელა სხვა ქართული სამეფო-სამთავროების მიმართ. ახალი მმართველობის შეუთავსებლობა ადგილობრივ მოთხოვნილებებთან იწვევდა ხალხის ამბობს. პერმანენტული წინააღმდეგობა გრძელდებოდა, ფაქტობრივად, მთელი საუკუნის განმავლობაში და ასახავდა საზოგადოებრივ პრობლემებს. ამ პროტესტში ხალხის სურვილთან ერთად წარმოჩნდა თავადაზნაურობის, როგორც ქართული კლასობრივი საზოგადოების პოლიტიკური ხელმძღვანელის პოზიცია, რომელმაც ცვლილება განიცადა მეფისნაცვალ ვორონცოვის მმართველობის შემდეგ და დაშორდა საზოგადოებრივ ინტერესებს. მე-19 საუკუნის პირველ ნახევარში, თავადაზნაურობის მნიშვნელოვანი ნაწილი იყო სახალხო პროტესტი როგორც მონაწილე, ისე ორგანიზატორი. ამავდროულად, ის იყო ძალა, რომელსაც შესწევდა საერთოეროვნული ბრძოლის ორგანიზების უნარი. იმპერიის ხელისუფლებას ეს კარგად ესმოდა და თავადაზნაურობის სრულ დაშოშმინებაზე გათვლილი რბილი ძალით მოქმედების საჭიროებასაც ხედავდა.

მაშასადამე, სტატიაში განხილულია ის ისტორიული პროცესები, რომლებიც ცხადყოფებ ქართველი ხალხის მოთხოვნებს საკვლევ პერიოდში, ხაზგასმულია ამ პროცესების საყოველთაო ხასიათი, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზროვნების მახასიათებლები და მეფისნაცვალ ვორონცოვის როლი მისი ტრანსფორმაციის პროცესში. აღნიშნულის საფუძველზე, წარმოდგენილია შედარებითი

ანალიზი და დასკვნა. კვლევა ეფუძნება დოკუმენტურ მასალას, სამეცნიერო ლიტერატურასა და პრესას.

საკვანძო სიტყვები: აჯანყება, თავადაზნაურობა, ვორონცოვი, საზოგადოებრივი აზრი, პოლიტიკური აზრი, საქართველო, კავკასია

Abstract. The scientific article deals with the characteristics of Georgian public and political thinking in the first half of the 19th century and the influence of the rule of Viceroy Vorontsov (1844-1854) on it. It aims to present the public opinion of the Georgian people and the contrast between the work of the nobility as a public-political actor before and after Vorontsov's rule.

In 1801, the Russian Empire violated the international agreement, annexed Kartli-Kakheti, and abolished the monarchy. The unexpected event was followed by excitement in the royal house and part of the nobility. The empire did the same to other Georgian principalities. The new government's incompatibility with local needs led to people's rebellion. Permanent resistance lasted, in fact, throughout the century and reflected public problems. In this protest, together with the people's desire, the position of the nobility as the political head of the Georgian class society appeared, which underwent a change after the rule of Viceroy Vorontsov and distanced itself from public interests. In the first half of the 19th century, a significant part of the nobility was both the participant and organizer of protest. At the same time, he was a force capable of organizing a national struggle. The empire understood this well and saw the need to act with soft power aimed at the complete dismay of the aristocracy.

Therefore, the article discusses the historical processes that reveal the demands of the Georgian people in the research period, emphasizing the universal nature of these processes, the characteristics of public-political thinking, and the role of Crown Prince Vorontsov in its transformation. Based on this, a comparative analysis and conclusion are presented. The research is based on documentary material, scientific literature, and the press.

Keywords: Rebellion, Nobility, Vorontsov, Public Opinion, Political Opinion, Soft Power, Georgia, Caucasus

შესავალი. XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზროვნება, მიუხედავად გარკვეული გამოკვლევებისა, ნაკლებად შესწავლილი საკითხია და ამავდროულად ბევრ ისეთ საყურადღებო დეტალს მოიცავს, რომელსაც არა მხოლოდ საისტორიო მეცნიერებისთვის, არამედ საქართველოს ცხოვრებისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს, ისტორიული გამოცდილების გააზრების თვალსაზრისით. ჩვენ შევეცდებით ხაზი გავუსვათ XIX საუკუნის ქართული აზროვნების გარკვეულ მახასიათებლებს და შევაფასოთ მეფისნაცვალ მიხეილ ვორონცოვის (1844-1854 წწ.) მმართველობის როლი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზროვნების ცვლილების საკითხში. ამისთვის, უპირველეს ყოვლისა, განვიხილავთ იმ მოვლენებს, რომლებიც აჩვენებენ ქართველი ხალხის სურვილს და მოთხოვნებს, ამის საფუძველზე კი შემოგთავაზებთ დასკვნებს და შედარებით ანალიზს.

1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატი 1801 წელს რუსეთის მიერ ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებით და რუსეთთან მიერთებით დასრულდა (**AKAK, I, 1866: 432-433**). 1802 წლის აპრილს, თბილისში, გენერალ-ლეიტენანტ კნორინგის მიერ ალყაშემორტყმულ სიონის ტაძარში შეკრებილ საზოგადოებას რუსეთის ერთგულებაზე დაფიცება ებრძანა. ამ უხეში ჟესტით გამწყრალმა ზოგიერთმა ქართველმა უარი თქვა ფიცის მიღებაზე, რაც თავადაზნაურთა წარმომადგენლების დაპატიმრებებით გაგრძელდა (**Потто, 1887: 310-311**). მმართველობის იძულებით ცვლილებას და ახალ დღის წესრიგს საქართველოში მასობრივი პროტესტის სერია მოჰყვა.

პროტესტისა და შეიარაღებული წინააღმდეგობების მოკლე აღწერა 1802-1878 წლებში

1802 წლის ივლისის ბოლოს, კახეთში ადგილი ჰქონდა ქართველი ფეოდალების მიერ ორგანიზებულ საპროტესტო გამოსვლას. მათი პროტესტის უმთავრესი მოთხოვნა იმპერატორის მანიფესტით გაუქმებული მეფობის აღდგენა იყო გეორგიევსკის ტრაქტატის შესაბამისად. მათ მიერ შედგენილ წერილებში უპირველესად დადასტურებული იყო იმპერატორისადმი ერთგულება და მოთხოვნილი იყო მეფობის აღდგენა. აღნიშნული წერილებიდან იკვეთება, რომ წერილის ავტორები მეფობის გაუქმებას ადგილობრივი ხელისუფლების ნამოქმედარად აღიქვამდნენ. გარდა ამ თემისა, ისინი საუბრობდნენ მანიფესტით გათვალისწინებულ უსაფრთხოებასა და სოციალურ-ეკონომიკურ შეღავათებზე, რომლის შეუსრულებლობაშიც ადგილობრივ ხელისუფალთ სდებდნენ ბრალს (**AKAK, I, 1866: 387-388**).

ფართო მოსახლეობის პოზიცია გაცილებით მკაფიოდ გამოიკვეთა 1804 წლის აჯანყებაში. იმპერიის ხელისუფლებამ გადაწყვიტა სამხედრო შენაერთების ფორმირება აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობისგან, მაგრამ წინააღმდეგობას წააწყდა (**AKAK, II, 1868: 307-308**). უკმაყოფილების უკან იდგა კოლონიური მმართველობის მრავალი შედეგი. კერძოდ, იმპერიის მოხელეების თავაშვებული და ზოგჯერ უზნეო მოქმედება, მოსახლეობის რესურსების განიავება, ფიზიკური შეურაცხყოფა და ღირსების შელახვა. ამას თან ერთოდა გაზრდილი გადასახადები და მათი ამოღების უხეში მეთოდები (**AKAK, II, 1868: 311**). აღნიშნული პრობლემების გამო აჯანყდა პრაქტიკულად მთელი აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთი, უშუალოდ შეიარაღებულ დაპირისპირებებში მონაწილეობდა რამდენიმე ათასი ადამიანი (**AKAK, II, 1868: 314-315**). აჯანყებაში მონაწილე უფლისწულებიდან განსაკუთრებით აქტიურობდა ფარნაოზ ბატონიშვილი (**ფრონელი, 1896: 282-285**).

1810 წლის თებერვალში გამოქვეყნებული იმპერატორის პროკლამაციით სოლომონ II-ს ძალაუფლება და იმერეთის სამეფო გაუქმებულად გამოაცხადეს. თავდაპირველად, რუსი მოხელეები კმაყოფილებას გამოთქვამდნენ ხალხში არსებული სიმშვიდით და მიზანს შესრულებულად თვლიდნენ (AKAK, IV, 1870: 233-235). თუმცა, ზოგიერთ მოხსენებაში თავადვე აღნიშნავდნენ მრავალი იმერელი ფეოდალის და ხალხის სოლომონ მეფისადმი ერთგულების ფაქტს (AKAK, IV, 1870: 249). რუსების ტყვეობიდან დაბრუნებულ სოლომონს მოსახლეობა მასობრივად დაუდგა გვერდში. პრაქტიკულად, აჯანყდა მთელი იმერეთის მოსახლეობა (AKAK, IV, 1870: 295). ანტირუსულ გამოსვლაში მონაწილეობდა ათასეულობით ადამიანი, მეამბოხეებს ზურგს უმაგრებდა და ამარაგებდა მშვიდობიანი მოსახლეობა (ხომერიკი, 2012: 279-297).

იმპერიული მმართველობის დამყარებამ, ძველი წესწყობილების ცვლილებამ, ბეგარა-ვალდებულებებმა, ახალმა გადასახადებმა, მოხელეების მიერ ხალხის როგორც მორალურმა, ისე ფიზიკურმა შეურაცხყოფამ 1812 წელს ხანგრძლივ მღელვარებამდე მიიყვანა აღმოსავლეთ საქართველოს მოსახლეობა. მძიმე სოციალურ-ეკონომიკურ პრობლემებს, ეგზეკუციას და მექრთამეობას თან ერთოდა რუსული ადმინისტრაციისა და მოსახლეობისთვის გაუგებარი რუსული სასამართლოს შემოღება, სადაც ხალხი სამართალს ვერ პოულობდა (ჯავახიშვილი, 2016: 25-28). ახმეტიდან და თიანეთიდან დაწყებული ბრძოლა მთელ კახეთსა და მთიანეთში გავრცელდა, ალექსანდრე ბატონიშვილის ჩართვის შემდეგ საბრძოლო მუხტი გაიზარდა, 1812-1813 წლებში მიმდინარე სასტიკ შეტაკებებს, რომელშიც ჩართული იყო ათასეულობით ადამიანი და იმსხვერპლა ასეულობით, ისტორიოგრაფიაში სავსებით ლოგიკურად ეძლევა რუსეთ-საქართველოს ომის კვალიფიკაცია (გელაშვილი, 2023: 54-56).

რუსეთის მიერ საქართველოს ავტოკეფალიის გაუქმების შემდეგ დაწყებულმა ეკლესიის რეორგანიზაციამ დასავლეთ საქართველოში შეიარაღებული დაპირისპირება გამოიწვია (ჯავახიშვილი, 2016: 32-34). ეპარქიების შემცირებისა და საეკლესიო მამულების სახაზინოში გადასვლის საკითხი უკმაყოფილებას იწვევდა (ხომერიკი, 2012: 360-363), 1819 წელს ამ რეფორმის მიზნით დაწყებული საეკლესიო მამულების აღწერები გახდა პროტესტის უშუალო საბაბი (ხომერიკი, 2012: 377-380). ბრძოლაზე გადასვლამდე იმერეთის მოსახლეობა რაჭის მოსახლეობას მოუწოდებდა საერთო პრინციპებით მოქმედებისა და აღწერის ხელშეშლისაკენ, ვინაიდან რეფორმა ფეოდალებსაც და გლეხებსაც კატეგორიულად მიუღებლად მიაჩნდათ (AKAK, VI, 1874: 391). შეიარაღებული გამოსვლა

1820 წელს რაჭიდან დაიწყო, იგი მალევე აქტიურად გავრცელდა იმერეთსა და გურიაში, ადგილი ჰქონდა მრავალრიცხოვან და სასტიკ შეტაკებებს (ნიჩიპეროვიჩი, 2020: 67-72).

ძალზე საყურადღებო საკითხია 1832 წლის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობა. იგი რუსეთში მყოფ ქართველებში ჩაისახა და განვითარდა 1825-1827 წლებში, საქართველოში რუსეთის ხელისუფლების საწინააღმდეგო მოძრაობის მთავარ იდეურ ავტორებად ვხედავთ ქართველ ბატონიშვილებს. იდეა თანდათან გაფართოვდა და გადმოინაცვლა საქართველოში, სადაც ჩამოყალიბდა შეთქმულთა ორგანიზებული ჯგუფი (გოზალიშვილი, 1935: 15-21). ორგანიზაცია მიზნად ისახავდა საქართველოს განთავისუფლებას და ბაგრატიონთა მეფობის აღდგენას. თუმცა, მეფის ხელისუფლება არ იქნებოდა აბსოლუტური, არამედ მის გვერდით იარსებებდა არჩევითი წარმომადგენლობითი ორგანო გარკვეული სტრუქტურით. იქედან გამომდინარე, რომ ორგანიზებას თავადაზნაურობა ეწეოდა, საბრძოლო ძალასთან მიმართებით მათი იმედები უმთავრესად ბატონყმური იერარქიის საფუძველზე დაქვემდებარებული გლეხების გამოყვანას ეფუძნებოდა და არა პროპაგანდას, საზოგადოებრივ აზრზე მუშაობას (შველიძე, 2013: 255-256). 1832 წლის პოლიტიკური მოძრაობის ავტორებს ჰქონდათ ორგანიზებული ბრძოლის ჩანაფიქრი და გარკვეული გეგმა, რაც საქართველოში შეიარაღებული პროტესტის მასობრივად გავრცელებას, რუსული ძალების ბლოკირებასა და ქვეყანაზე კონტროლის აღებაში მდგომარეობდა. ჩანაფიქრი სისრულეში არ მოსულა, იგი გასცა ერთ-ერთმა მონაწილემ.

კოლონიური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი რეფორმები უძღვდა წინ 1841 წლის გურიის ამბოხს. სამოქალაქო მმართველობის რეფორმას თან დაერთო ნატურალური გადასახადის და შრომითი ბეგარის ფულადი გადასახადით ცვლილება, რაც აჯანყების დაწყების საბაბი გახდა (სიხარულიძე, 1957: 52-55). აჯანყებამ საყოველთაო ხასიათი მიიღო და მოიცვა მთელი გურია, მოსახლეობა კოლონიზატორების განსაღევნად აქტიურ მოქმედებებზე გადავიდა (ხაჭაპურიძე, 1931: 32). შეიარაღებული გამოსვლები სტიქიურად დაიწყო სხვადასხვა სოფელში, აჯანყებაში ჩართული იყო, როგორც გლეხობა, რომელიც ბუნებრივად მოძრაობის ბირთვს წარმოადგენდა, ისე თავადაზნაურობის ნაწილი (სიხარულიძე, 1957: 55-59).

1856-1857 წლებში სამეგრელოს უბრალო მოსახლეობის მწვავე სოციალურმა ყოფამ ხალხი ფართომასშტაბიან აჯანყებამდე მიიყვანა. ყირიმის ომის დროს მიღებულ ზიანს თან ერთოდა ადამიანით ვაჭრობის შემთხვევები, მძიმე გადასახადები, მებატონეების მხრიდან

მოსახლეობის პრობლემების უხეში უგულებელყოფა, შრომის ექსპლუატაცია, მორალური შეურაცხყოფა (**ბოროზდინი, 1934: 114-118**). მოსახლეობა შეიარაღებულ წინააღმდეგობაზე გადავიდა. ორგანიზებულ საპროტესტო გამოსვლაში ათასობით ადგილობრივი ჩაება. აჯანყებულებმა მოკლე დროში დამყარეს კონტროლი სამეცნიეროს საკვანძო პუნქტებზე (**ლემონჯავა, 1957: 59-90**). ადგილობრივ მთავრებსა და მებატონეებზე გამწყრალი აჯანყებულები გარკვეულ იმედებს რუსეთის ხელისუფლებაზე ამყარებდნენ (**AKAK, XII, 1904: 255**). თუმცა, სწორედ რუსული შენაერთებით სისხლში ჩაახშვეს აჯანყება.

ქალაქის მმართველობის მიერ გამძლავრებული კორუფცია, მოსახლეობის მძიმე სოციალური პირობები და გადასახადები გახდა 1865 წელს თბილისის ვაჭარ-ხელოსნების, უსტაბაშების, მუშების ამბოხის მიზეზი. 1865 წლის 27 ივნისს დაიწყო გაფიცვა, მოხდა შეტაკებები აჯანყებულებსა და ხელისუფლების წარმომადგენლებს შორის (**ჭიჭინაძე, 1906: 19-32**).

რუსული მმართველობის დამყარება სვანეთში, მოლოდინისდა მიუხედავად, ცხოვრების გაუმჯობესებით არ გაგრძელებულა. გასაჭირში მყოფ მოსახლეობას კოლონიური წესები და გადასახადები დაემატა, რაც მღელვარებას იწვევდა (**გასვიანი, 1979: 84-89**). გარდა ამისა, ხალხს ავიწროებდა ადგილობრივი საპოლიციო რეჟიმი, მათ შორის თავადი დადეშქელიანი (**გელოვანი, 2003: 297-298**). სვანეთში მიწის აზომვის ბრძანებამ მოსახლეობაში ახალი გადასახადების შიში გააჩინა. 1875 წელს, ფაქტობრივად, მთელი ე.წ. ბალსზემო სვანეთი შეიკრიბა და ახალი გადასახადის შემოღების შემთხვევაში ერთობლივი წინააღმდეგობის პირობა ერთხმად დადო (**ნიუარაძე, 1964: 173-177**). რუსების მიერ მღელვარების მოთავეების ძებნა გახდა მიზეზი მომდევნო წელს სოფელ ხალდეს მოსახლეობასთან უმძიმესი შეტაკებისა (**ნიუარაძე, 1964: 194-199**).

ადგილობრივ მოხელეებში კორუფცია მწვავე პრობლემად იდგა კახეთში. ოსმალეთთან ომის ლოჯისტიკური უზრუნველყოფისთვის საჭირო ხარ-ურმის შერჩევისას ადგილი ჰქონდა კორუფციას და დატვირთვა იმ ხალხის კისერზე გადადიოდა, რომელსაც ქრთამის გადახდა არ შეეძლო (**ივერია, N24, 1878: 1-2**). სამხედრო დანაყოფების ფორმირებისათვის სიების შედგენა 1878 წელს ამბოხის საფუძვლად იქცა. ხალხი აპროტესტებდა გაწვევის კენჭისყრის პრინციპს, რაც კორუფციის გზით შეძლებულთათვის ჯარში გაწვევისგან თავის არიდების საშუალებას იძლეოდა. საპროტესტო გამოსვლაში ჩაება რამდენიმე სოფლის ორი ათასამდე ადამიანი, მეამბოხეებმა დაარბიეს ადგილობრივი მოხელეების სახლები (**დოკება, N114, 1878: 1-2**).

რუსული ადმინისტრაციის მიერ ადგილობრივი მახასიათებლების გაუთვალისწინებლობამ და საგლეხო რეფორმის უხეში ფორმებით განხორციელებამ, რასაც თან ერთოდა დამატებითი გადასახადები, მექრთამეობა, დესპოტიზმი, 1866 წელს აფხაზეთის აჯანყება გამოიწვია (**Дзидзария, 1955: 99-130**). შეიარაღებულ წინააღმდეგობაში ჩაერთო რამდენიმე ათასი ადამიანი (**Дзидзария, 1955: 143-150**). აფხაზეთის მოსახლეობის საყოველთაო უკმაყოფილების კიდევ ერთი გამოხატულება იყო 1877 წლის ანტირუსული აჯანყება, რომელსაც მიემხრო ადგილობრივი მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი (**პაპასქირი, 2003: 195-201**).

ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, ჩნდება კითხვა თუ რა სურდა ხალხს? პასუხი ნათელია: რუსეთი იმპერიის მიერ ძალით შეცვლილი წესრიგის აღდგენა, ეროვნული, ტრადიციული ფასეულობების დაცვა, სოციალურ-ეკონომიკური კეთილდღეობა და სამართალი.

ამდენად, 1802 წლის ამბოხი თავად-აზნაურთა ორგანიზებით დაიწყო, ისინი მეფობის გაუქმების წინააღმდეგ გამოვიდნენ. 1804 წლის მთიულეთის ამბოხი და 1812-1813 წლების კახეთის ომი რუსეთის იმპერიის მიერ შემოტანილი უცხო და, როგორც აღმოჩნდა, მძიმე სოციალურ-კულტურული ნიადაგით დაიწყო, მასში ერთმანეთს სრულებით შეუთავსდა მოსახლეობის, უფლისწულებისა და მეფობის აღდგენის მომხრე ფეოდალების მიზნები. 1810 წლის იმერეთის აჯანყება ცალსახად პოლიტიკური ხასიათის იყო და აქ ერთმანეთს შეეჯახა სოლომონ II და რუსეთის ურთიერთგამომრიცხავი ინტერესები, რაშიც ხალხი, ცხადად, სოლომონის მხარეს იდგა. 1819-1820 წლის რაჭა-იმერეთ-გურიის და 1841 წლის გურიის აჯანყებების უშუალო წინაპირობა სოციალურ-კულტურული და საზოგადოებრივი გარდაქმნები გახდა, ორივე შემთხვევაში წინააღმდეგობრივი განწყობა სუფევდა, როგორც გლეხებში, ისე ფეოდალებში და საყოველთაო პროტესტი წარმოებდა იმპერიული მმართველობის წინააღმდეგ. 1856-1857 წლების სამეგრელოს, 1865 წლის თბილისის, 1875-1876 წლების სვანეთის და 1878 წლის სიღნაღის აჯანყებების საფუძველს კი ცალსახად სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემები ქმნიდა და იგი პირწმინდად გლეხების მოძრაობა გახლდათ. 1866 და 1877 წლების აფხაზეთის აჯანყებები, მსგავსად საქართველოს სხვა აჯანყებებისა, კოლონიური მმართველობის ადგილობრივ საზოგადოებასთან შეუთავსებლობით იყო განპირობებული.

სამეფოს გაუქმების შემდეგ მოსახლეობაში ჯერ კიდევ არსებობდა რუსეთის იმპერიის ერთგულების აზრი და აქეთკენ მიმართული იმედები. სწორედ ეს აზრი და იმედები განაპირობებდა იმას, რომ ახალი დღის წესრიგი და პოლიტიკა, რომელიც ადგილობრივ

რეალობასთან შეუთავსებელი აღმოჩნდა, ქართველებისთვის აღიქმებოდა არა როგორც იმპერატორის მიზნებად, არამედ ადგილობრივი წარმომადგენლობის თვითნებობად. გარდა ამისა, თავდაპირველ შემთხვევებში, როდესაც თავადაზნაურობა მეფობის აღდგენას მოითხოვდა, ეს მოთხოვნა გეორგიევსკის ტრაქტატის პირობებში თავსდებოდა. იმპერიის რეალური მიზნების თანდათან გაცხადებამ რუსეთის იმპერიის უანგარო მხარდამჭერად აღქმის უეშმაკო სიჯიუტე თანდათან შეარყია და ქართველ თავადებში ორგანიზებული ბრძოლის აუცილებლობა ცხადყო. საქართველოს სხვადასხვა მხარეში მიმდინარე არასინქრონულ წინააღმდეგობას შედეგების მოსატანად ორგანიზება სჭირდებოდა, ეს თავზე ინტელიგენციას უნდა აეღო, რომელიც იმხანად ბატონიშვილებისა და თავადაზნაურობის სახით იყო წარმოდგენილი და ასეც მოხდა 1832 წლის შეთქმულების მცდელობის მაგალითზე.

1832 წლის შეთქმულების ჩაშლამ ცალსახად უარყოფითად იმოქმედა თავისუფლების მოპოვების იმედზე. მაგრამ, ცალკეული წინააღმდეგობა მაინც გრძელდებოდა. 1839 წელს ლევ ამბოხებულებთან კავშირის საფუძველზე გაასამართლეს თოთხმეტი ქართველი წარჩინებული, მათგან ოთხი სიკვდილით დასაჯეს (რეიფილდი, 2019: 416). თავადაზნაურობა აქტიურად მონაწილეობდა გურიის 1841 აჯანყებაშიც.

თვალში საცემი ის ფაქტია, რომ თუ XIX საუკუნის პირველ ნახევარში თავად-აზნაურთა საყურადღებო ნაწილისა და გლეხების ინტერესები ანტიიმპერიულ მოძრაობაში თანხვდებოდა ერთმანეთს, შესაბამისად, არაერთი თვალსაჩინო მაგალითია ერთიანი ბრძოლისა, მაშინ როდესაც უკვე XIX საუკუნის მეორე ნახევარში მიმდინარე გამოსვლებში თავადაზნაურობა აღარსად ჩანს. მაშ რაღა მოხდა საუკუნის მეორე ნახევრიდან?

სიმონ ხუნდამე ქართველ თავადაზნაურობაში სამ პოლიტიკურ მიმართულებას გამოყოფს:

1. რუსოფილური
2. ტრაქტატის მომხრეები
3. ანტირუსული და დამოუკიდებლობის შენარჩუნების მომხრე (ხუნდამე, 1936: 8-11).

ამგვარად, რეაქციული წარსულით მანამდეც კარგად ცნობილი ფეოდალთა ნაწილი თავიდანვე მყარად უჭერდა მხარს იმპერიის საქმეს, მათ გვერდით არსებობდნენ პასიური პოზიციის ფეოდალები, რომელთაც არც სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების და არც ეროვნული გრძნობების მოჭარბების შემთხვევებით არ დაუმკვიდრებიათ თავი ისტორიაში. ასევე, ფეოდალები, რომელთა ქართული სამეფოსადმი ერთგულება და სოციალური ინტერესები აქტიური ანტიკოლონიური განწყობა-მოქმედების ვექტორს უთავსდებოდა. ცხადია, გლეხებსა და ფეოდალებს შორის კეთილგანწყობა არ სუფევდა, მძიმე კლასობრივი ურთიერთობების ამსახველი გლეხთა

მრავალი საჩივარი თუ ანტიბატონყმური აჯანყება შემოინახა XIX საუკუნის ისტორიამ.¹⁴ მიუხედავად ამისა, საუკუნის პირველ ნახევარში რუსული მმართველობისადმი ამ კლასთა საერთო დამოკიდებულება მეტ-ნაკლები თავსებადობის და გაერთიანების შემთხვევებს ქმნიდა. ამავდროულად, ქართული ინტელიგენცია იყო ის ნაწილი მოსახლეობისა, რომელსაც შეიძლება განთავისუფლების გზებზე ეფიქრა, გეგმაზომიერად ემოქმედა და ერთიანობაზე ემუშავა. ეს ზედმიწევნით კარგად ესმოდა იმპერიის ხელისუფლებას, ჯერ კიდევ ბაგრატიონების განდევნით წინააღმდეგობის პერმანენტულ საფრთხეს იცილებდნენ, თვლიდნენ, რომ მათი გასახლება ბოლოს მოუღებდა აჯანყებებს (ფრონელი, 1896: 353-354). 1832 წლის მომზადებული წინააღმდეგობის მცდელობის მაგალითმა კი ინტელიგენციის მერყევი და პატრიოტი ნაწილის დამორჩილება-გაერთგულების საჭიროებაც კიდევ უფრო გამოკვეთა.

ეს კავკასიის პირველმა მეფისნაცვალმა, მიხეილ ვორონცოვმა (1844-1854 წწ.), ზედმიწევნით კარგად მოახერხა. მისი მმართველობის დროს გატარდა ბევრი ისეთი რეფორმა, რომელიც მოსახლეობის ელიტარული ნაწილის კეთილგანწყობის მოპოვების საქმეში ეფექტურ საშალებად იქცა. საქართველოში დაარსდა კავკასიის მუზეუმი, ბიბლიოთეკა, თეატრი, გიმნაზიები, გამოიცა ჟურნალი, გამოიყო სტიპენდია თავად-აზნაურთა შვილებისთვის რუსეთში სასწავლებლად და ა.შ. (ჯანელიძე, 2020: 3-4), 1849 წლის კანონით ყმების კუთვნილების საკითხზე მტკიცებულებების წარმოდგენა მემამულის ნაცვლად ყმას ეკისრებოდა (ნარკვევები, 1970: 134). მოხდა ბაგრატიონთა ნათესავების რეაბილიტაცია, ზოგიერთი თავადი დაინიშნა მაღალ თანამდებობაზე (რეიფილდი, 2019: 420). გლეხების გასაჭირიდან ისედაც დაშორებული და ეკონომიკურად უზრუნველყოფილი, მეორე მხრივ კი შეთქმულების ჩაშლით დაზაფრული ინტელიგენციისთვის ვორონცოვმა შექმნა კულტურულ-პოლიტიკური კეთილდღეობის და რუსეთის იმპერიაზე დამყარებული იმედების გამართლების ელფერი, რამაც მერყევი ნაწილიც დაიმორჩილა და კმაყოფილებსაც დამატებითი განცხრომა შესძინა. ეს კმაყოფილება გასცდა მაღალებური მორჩილების პოზიციას და ნებაყოფლობითი ქედის მოდრეკის უმაღლესი მაგალითი აჩვენა 1848 წელს, როდესაც თავადთა ნაწილმა წერილი მისწერა იმპერატორს, რომელშიც ევროპაში მიმდინარე რევოლუცია იყო დაგმობილი, ხოლო მათი ხელმწიფისადმი სრული

¹⁴ ამ თემაზე იხილეთ:

1. ბენდიანშვილი ა., საქართველოს ისტორია: 1800-1921, თბილისი, 1999, გვ. 68-71
2. გასვანი გ., დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკური ვითარება და რუსეთთან შეერთება (XVI-XIX სს.), თბილისი, 1988, გვ. 184-188
3. ჩხეტია შ., გლეხების აჯანყება 1863 წელს სამეგრელოში, მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისთვის, ნაკვეთი I, მეცნიერებათა აკადემია, ტფილისი, 1937

სამსახური და თავდადება დადასტურებული (AKAK, X, 1885: 26). არჩილ ჯორჯაძის სიტყვებით რომ ვთქვათ: „საქართველოს დამოუკიდებლობაზე ფიქრი და ოცნება, გარემოების მიხედვით, უკუაგდეს. მისი ადგილი დაიჭირა ერთგულ-ქვეშვრდომობის გრძნობამ. ხოლო ამ გრძნობას თან სდევდა მეორე გრძნობა - „გულმოდგინება მამულისადმი“... „მამულის“ ინტერესების დაცვისთვის არავითარ გარანტიას არ ითხოვდნენ. ერთგულ-ქვეშვრდომობის გრძნობა კი მუდამ ცხოველი ჰქონდათ გულში“ (ჯორჯაძე, 1911: 158). დამორჩილების არაძალადობრივი მეთოდის განხორციელება 1832 წელსვე დაიწყო, როდესაც იმპერატორმა სიკვდილმისჯილი შეთქმულები შეიწყალა და სანაცვლოდ გადასახლება მიუსაჯა. ეს იყო ერთგვარი ნიშანი პრინციპისა: „გვეწინაალმდეგები-გსპობთ, გვემსახურები-გიფასებთ“. ამ გზით იმპერიამ ქართული სამეფო სახლის პოლიტიკური საყრდენი საქართველოში თავის საყრდენად გადააქცია. ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზროვნება დაშორდა ხალხის მოთხოვნებს.

ვორონცოვის მმართველობის მრავალი დადებითი შეფასება არსებობს და ობიექტურად მართლაც იყო მასში მნიშვნელოვანი ღონისძიებები. მაგრამ ფართო საზოგადოებრივი სარგებლის კუთხით შეფასებისას ადვილად დავინახავთ ინტელიგენციას, როგორც ამ რეფორმათა სამიზნე სეგმენტს. მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა (90%-ზე მეტი) გლეხთა კატეგორიას განეკუთვნებოდა. ხალხი, რომელიც უწყვეტად მიწაზე მუშაობდა, რათა საკუთარი ოჯახი და მებატონე ერჩინა, ასრულებდა ბეგარას, არ ჰქონდა განათლება, საამისო დრო და შესაძლებლობა, ფიზიკურად ვერ იქნებოდა ამ კულტურული რეფორმების ბენეფიციარი. ამავდროულად, სახალხო მოძრაობები გაგრძელდა შემდეგ ათწლეულებშიც. რბილი ძალის გავლენას კი ნათლად აჩვენებს თავადაზნაურობის ხალხის მისწრაფებებისგან ჩამოშორება და იმპერიის სამსახურში ჩადგომა.

დასკვნა

გარკვეულ ეტაპზე ქართულ საზოგადოებაში არსებობდა წარმოდგენა რუსეთის იმპერიის ქართული სახელმწიფოებრიობისადმი კეთილგანწყობის შესახებ და ის საპირისპირო ღონისძიებები, რაც ხალხის პროტესტს იწვევდა, იმპერატორისგან დამოუკიდებლად, ადგილობრივი ხელისუფლების მოქმედებად აღიქმებოდა. თუმცა, ეს იყო იმპერიის რეალური მიზნები, რაც ისტორიული გამოცდილებით ცხადზე ცხადადაა დადასტურებული და დასაბუთებული. შესაბამისად, მოსახლეობა გააზრებულად იბრძოდა თავსმოხვეული, ადგილობრივ მახასიათებლებთან შეუთავსებელი დღის წესრიგის

წინააღმდეგ, რაც, თავის მხრივ, ნიშნავდა იმპერიის ხელისუფლების წინააღმდეგ ბრძოლას, ვინაიდან წყარო ახალი დღის წესრიგისა სწორედ ის იყო.

განვითარებულმა მოვლენებმა და პეტერბურგის გეგმების ნაბიჯ-ნაბიჯ გაცხადებამ თანდათან შეასუსტა იმპერიის უმაღლესი ხელისუფლების ქართველებისა და ქართული სახელმწიფოებრიობისადმი ძმური ერთგულების გულუბრყვილო აზრი. მოსახლეობა შეიარაღებული პროტესტით ცდილობდა საკუთარი უფლებების დაცვას, გლეხების გვერდით იდგა თავადაზნაურობის ნაწილიც. თუმცა, ცალკეული რეგიონების არასინქრონული პროტესტი უზარმაზარი იმპერიის ძალებს ვერ უმკლავდებოდა. მალე ქართველი ინტელიგენციისთვის ნათელი გახდა ორგანიზებული ბრძოლის და დაგეგმილი მოქმედებების აუცილებლობა, რაც ვიხილეთ 1832 წლის მაგალითზე. ხალხის გაერთიანების და მასობრივი ბრძოლის ორგანიზების რესურსი თავადაზნაურობას ჰქონდა და რუსეთი კარგად ხედავდა ამ წოდების ურჩი ნაწილის დამორჩილების აუცილებლობას. 1832 წლის შეთქმულების კრახმა დააქვეითა განმათავისუფლებელი ბრძოლის ჟინი და ენთუზიაზმი. შეთქმულების მარცხით გულგატეხილ თავადაზნაურობას შიშთან ერთად მორჩილების საფასურად უნდა შეჰქმნოდა ცხოვრების ისეთი პერსპექტივები, რომლებიც მასში სულ ცოტა ეროვნული ინტერესების დათმობის ან მეორე პლანზე გადანაცვლების დამაფიქრებელ განწყობას თუ მზაობას გააჩენდა. ეს მეფისნაცვალმა მიხეილ ვორონცოვმა (1844-1854 წწ.) შეძლო რბილი ძალის ტაქტიკით და XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან, ვიდრე ახალი თაობის წარმომადგენლების, ე.წ. „თერგდალეულების“ გამოსვლამდე ქართული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური აზროვნება დაშორდა ხალხის მოთხოვნებს და თავადაზნაურობა, ფაქტობრივად, სრულად იმპერიის ინტერესებს დაუქვემდებარა, რაც გახდა კიდევ ახალი თაობის ძველთან დაპირისპირების ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. АКАК, I, (1866). Акты собранные Кавказскою археографическою комиссию, под редакциею председателя комиссии Ад. Берже, Томь I (I), Тифлис
2. АКАК, II, (1868). Акты собранные Кавказскою археографическою комиссию, под редакциею председателя комиссии Ад. Берже, Томь II (I), Тифлис
3. АКАК, IV, (1870). Акты собранные Кавказскою археографическою комиссию, под редакциею председателя комиссии Ад. Берже, Томь IV (I), Тифлис
4. АКАК, VI, (1874). Акты, собранные Кавказскою археографическою комиссию, под редакциею председателя комиссии Ад. Берже, Томь VI (I), Тифлис
5. АКАК, X, (1885). Акты, собранные Кавказскою археографическою комиссию, под редакциею председателя комиссии Ад. Берже, Томь X (I), Тифлис
6. АКАК, XII, (1904). Акты, собранные Кавказскою археографическою комиссию, под редакциею председателя комиссии Ад. Берже, Томь XII (I), Тифлис

7. Дзидзария, Г. (1955). Восстание 1866 года в Абхазии, Сухуми
8. Потто, В. (1887). Кавказская Война, Томь I, Выпукъ I, Издание Второе, С.-Петербургъ
9. ბოროზდინი, კ. (1934). სამეგრელო და სვანეთი 1854-1861: მოგონებანი, თ. სახოკიას თარგმანი, თბილისი
10. გასვიანი, გ. (1979). დასავლეთ საქართველოს მთიანეთის ისტორიის საკითხები, თბილისი
11. გელაშვილი, ა. (2023). რუსეთ-საქართველოს ომი 1812-1813 წლებში, თბილისი
12. გელოვანი, ა. (2003). დასავლეთ საქართველოს მთიანეთი (სვანეთი) XIX საუკუნეში, თბილისი
13. გოზალიშვილი, გ. (1935). 1832 წლის შეთქმულება, ტფილისი
14. ლემონჯავა, დ. (1957). გლეხთა აჯანყება სამეგრელოში 1856-1857, თბილისი
15. ნიუარაძე, ბ. (1964). ისტორიულ-ეთნოგრაფიული წერილები II, თბილისი
16. ნიჩიპეროვიჩი, ბ. (2020). რუსული საეკლესიო მმართველობა საქართველოში XIX საუკუნესა და XX საუკუნის დასაწყისში, თბილისი
17. პაპასქირი, ზ. (2003). ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან, ნაკვეთი I: უძველესი დროიდან 1917 წლამდე, თბილისი
18. რეიფილდი, დ. (2019). საქართველო იმპერიათა გზაჯვარედინი : სამიათასწლოვანი ისტორია. ჯუანშერ ტიკარაძის თარგმანი
19. სიხარულიძე, ი. (1956). გლეხთა აჯანყება გურიაში 1841 წ., ბათუმი
20. ფრონელი, ა. (1896). მთიულეთი 1804 წ., ტფილისი
21. შველიძე, დ. (2013). 1832 წლის შეთქმულებითი მოძრაობა (და არა - შეთქმულება), თსუ საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, VII, 247-260, თბილისი
22. ჭიჭინაძე, ზ. (1906). თბილისის ამბოხება ანუ დიდი ბუნტი 1865 წ., თბილისი
23. ხაჭაპურიძე, გ. (1931). გურიის აჯანყება 1841 წელს, თბილისი
24. ხომერივი, მ. (2012). იმერეთის სამეფოს გაუქმება, 1819-1820 წლების აჯანყება და იმერეთის ბაგრატიონები, თბილისი
25. ხუნდაძე, ს. (1936). დიმიტრი ყიფიანი, ტფილისი
26. ჯავახიშვილი, ი. (2016). პოლიტიკური და სოციალური მოძრაობა მე-19 საუკუნის საქართველოში, თბილისი
27. ჯანელიძე, ი. (2020). ვორონცოვის მმართველობა საქართველოში „რბილი ძალის“ პოლიტიკის ჭრილში, რუსეთის ექსპანსია კავკასიაში და საქართველო, თბილისი
28. ჯორჯაძე, ა. (1911). თხზულებანი არჩილ ჯორჯაძისა, წიგნი მეორე : ჩვენი საზოგადოებრივობა. ტფილისი
29. ნარკვევები, (1970). საქართველოს ისტორიის ნარკვევები რვა ტომად, V, თბილისი
30. ივერია N24, 1878
31. დროება N114, 1878